

„...kérdéseket kell feltenni a múltnak”

Beszélgetés Uffe Østergård dán történésszel

Uffe Østergård 1945-ben született, diplomáit Bruges-ben a Collège d'Europe-ban, illetve Dániában az Århusi Egyetem történelem szakán szerezte. 1972 és 1992 között az Århusi Egyetem Történelem Tanszékén oktat, 1993–1999-ig az egyetem Kulturális Kutatóközpontján belül működő Európai Tanulmányok programvezetője. 1996-tól a Jean Monnet professzori cím birtokosa, amelyet az európai civilizáció és integráció területén végzett tudományos tevékenységéért kapott. 2000–2002 között a Dán Holocaust és Genocídium Tanulmányok Központjának igazgatója, 2003-tól 2007 januárjáig a Nemzetközi Tanulmányok Dán Intézete Holocaust és Genocídium Tanulmányok osztályának vezetője. Jelenleg a Copenhagen Business School Politika- és Üzleti Központjában tanít. Számos cikket és könyvet publikált a nemzeti identitás, nemzeti politikai kultúra és az európai nemzetállamok témájában. Fő kutatási területe a dán nemzeti identitás és összehasonlító európai történelem, de foglalkozik az USÁ-val csakúgy, mint az Ottomán Birodalom, illetve Törökország, a Balkán, az I. és II. világháború történetével is. Publikációs tevékenysége kiterjed a történetírás módszertanára és elméletére, az ókortörténetre, marxista filozófiára, a náciizmus és fasizmus összehasonlítására, nemzetközi kapcsolatokra, geopolitikára, az európai regionális fejlődésre és az európai holocaust történetére is.

Végigolvasva önéletrajzát és publikációs listáját az embernek az az érzése támad, hogy Ön mindennel foglalkozik, kutatási területe pedig szinte az egész világ. Mégis melyik korszakkal kezdődött az Ön történész pályafutása? Van olyan korszak, amit igazán közel érez magához?

Eredeti végzettségem alapján ókortörténész vagyok, görög–római történelmet, illetve északi régészetet tanultam, és diplomamunkámat az ókori rabszolgaságról írtam. Valójában azonban mindig is a nagy történelmi szintézisek érdekelték, amelyek professzionálissá teszik a történelmi kutatást. Példának okáért Arnold Joseph Toynbee-t, a *Tanulmány a történelemről* című mű íróját és Oswald Spenglert, a *Nyugat alkonyának* szerzőjét említeném. A történelmi szintézisek miatt lettem történész, hiszen a történelem törvényszerűségeit keresik, és segítenek tanulni a történelemből, illetve megmutatják, hogy mire is való a történelem.

Előbb említett két külföldi történészt. Volt-e itt Dániában olyan történész tanára vagy professzora, akik inspirálták Önt, vagy netán iskolateremtő jelentőséggel bírtak?

Nem mondhatnám, de nekünk Dániában nincs is erre modellünk. Jó és rossz értelemben a mi társadalmunk rendkívül homogén, és az egyenlőségi elv uralja. A grundtvigianizmus által teremtett homogén társadalmi tradíciót még inkább felerősítette az 1968-as egyetemi lázadás, amely végképp minimálisra csökkentette az egyetemi hierarchiát. Talán mostanában kezdünk egy kicsit visszatérni a régi hierarchiához, de ez nem jelenti azt, hogy a professzoroknak döntő szavuk lehetne az egyetemi vezetésben. Itt Dániában nincsen hagyo-

mánya, és furcsán is venné ki magát, ha egy-két professzort kiemelnék és megnevezném mint inspirátoromat. Mindenki egyformán jó volt, azaz mindenki egyformán rossz.

Ön számos külföldi – európai és amerikai – egyetemen tanult és tanított. Melyek voltak azok, amelyek leginkább befolyásolták az Ön szakmai karrierjét, és formálták szemléletét?

Hármat szeretnék kiemelni. Az első a belgiumi College d'Europe volt, ahol 1969 és 1970 között tanultam. Itt tanultam meg igazán angolul és franciául. A második a firenzei European University Institute, a Ph.D. hallgatók egyfajta EU-egyeteme. Itt is angolul, franciául és németül dolgoztam, de ekkor kezdtem el az olasz történelemmel is foglalkozni és persze megtanulni olaszul. Az a három év, amit itt töltöttem 1978–1980 között, nagyon sokat jelentett számomra, hiszen szert tettem az európai szemléletre. Végül meghatározónak tartom a Harvard Egyetem Európai Tanulmányok Központjában eltöltött két évet, 1984 és 1985 között. Mindhárom intézmény a maga módján hozzájárult ahhoz, hogy azzal foglalkozzak, amivel szerettem volna, Európa történetével, s hogy nemzetközi rálátásra tegyek szert.

Mielőtt rátérnénk a kelet-közép-európai térség tárgyalására, szeretném a kisállami történetírás sajátosságairól is faggatni, hiszen itt országaink közötti közös vonásokra bukkanhatunk. Önnek mi a véleménye arról, hogy kisebb országok társadalomtudósai, történészei, így a magyarok és a dánok is sokszor kizárólag saját országuknak vindikálnak olyan jelenségeket vagy folyamatokat, amelyeket – mivel egymás kutatási eredményeit nem ismerik – tévesen Európában egyedülállóan dán vagy magyar jelenségnek vallanak?

Egyetértek a kritikával. Dánia és Magyarország történeiben sok közös vonás van. Mindkét ország egymás után vesztette el háborúit és területeit, aminek következtében területileg egyre kisebb lett. Sok a kisállamiságból fakadó párhuzam, de alapvető különbségek is vannak. Az én történeti módszerem az összehasonlító történeti kutatás, és ez nagyon fontos, hiszen legtöbben, akik csak saját országuk történelmét ismerik, kiemelnék egy-két vonást, amelyet sajátosnak hisznek, és amelyekről aztán kiderül, hogy számos más országra is jellemző volt. De ez a jelenség nemcsak a kisebb, hanem a nagyobb országok történetíróira is érvényes. Úgy hiszem, ez magának a nacionalizmusnak a karakterében rejlik. Valójában a nacionalizmus, mint ideológia internacionalista jellegű, hiszen a nacionalisták rendkívül hasonlítanak egymásra, és mindig ugyanazokra a dolgokra fektetnek hangsúlyt, ugyanazokat tartják magukra nézve különlegesnek és sajátosnak – gondoljunk például a néptánca –, amelyek valójában országról-országra egyformák. Csak éppen nincsenek tudatában ennek. Ezért szoktam mondani, hogy alig van egyformább dolog a világon annál, mint amikor a nacionalisták aláhúzzák különbözőségeiket. És ez alól a történészek sem mentesek.

Ennek ellenére Ön sem mentes attól, hogy sajátos dán történeti fejlődésről beszéljen. Ön Dániát a nemzeti integráció és konszenzus tekintetében egyedülállónak tartja Európában, társadalmának homogenitását pedig történelmi kivételként aposztrofálja. A fentiek alapján még mindig állítja, hogy van külön dán út? Ha pedig van, akkor ez csakugyan egyedülálló?

Én azt nevezem külön dán vonásnak, hogy a kisparasztok vagy farmerek – akik nem is hagyományos értelemben vett parasztok, hanem tulajdonosok és piacra termelők, tehát liberálisok is voltak – megszerezték először a gazdasági, később a kulturális, majd végül a poli-

tikai hatalmat. Ezt sok más országban is próbálták már, de csak Dániában sikerült, mivel Dánia elvesztett 1864-ben egy háborút, és olyan kicsi lett, hogy a régi uralkodó osztály elvesztette a hatalmát. Dánia legiparosodottabb területe ugyanis az arisztokráciával és értelmiséggel együtt Németországhoz került. A háború tehát helyet teremtett ennek a paraszt–farmer rétegnek, amely átvette a hatalmat – persze nem az egészet, és ebben vitában állok a legtöbb kollégámmal –, de kialakította a kulturális, gazdasági és politikai hegemoniáját. Ebből a struktúrából következett, hogy a későbbi munkásosztályt és a dán szociáldemokráciát is ezek az agrárértékek jellemezték. Ez a paraszti hegemonia az oka annak is, hogy Dániában a mezőgazdaságnak sikerült áttörnie a modernizáció irányába, és a nemzetközi életre nyitott modern mezőgazdasággá tudott válni, ellentétben a legtöbb országgal, ahol a parasztek nem váltak főszereplőkké. A parasztek modernizáció feletti uralma magyarázza, hogy itt, Dániában – ellentétben a legtöbb országgal, köztük Magyarországgal is – nincs ellentét az agrárszektor és a modernizáció között. Ezt nehéz lehet a külföldről érkezőnek megérteni, hiszen arra számít, hogy egy befelé forduló, múltba tekintő destruktív paraszti társadalmat talál. Ennek éppen az ellenkezője igaz, hiszen mi a haladás és a jövőbe tekintés országa vagyunk. Éppen ezért semmi logikátlanság nincs abban, hogy a régi parasztpárt, a *Venstre* ma is egyike a kormányt alakító pártoknak.

A paraszti osztály politikai vezető szerepével magyarázható az is, hogy Önök a demokráciájukat is sokkal „igazibbnak”, népibbnek, azaz valóban demokratikusabbnak tartják a többihez képest?

Igen, nálunk a „népi” jelző a demokrácia szó előtt pozitív jelentést takar. Ez egyet jelent a liberálissal, demokratikussal, és ugyanakkor sokkal inkább jelen van az „egyenlődség”, mint máshol. Tehát a különbségek országon belül itt sokkal kisebbek a többi országhoz képest. De azért ezt sem szabad túlidealizálni, mert a parasztdemokrácia idején az 1880-as években olyan nagyok voltak az osztálykülönbségek főleg vidéken, mint soha korábban Dánia történetében. Tehát ez egy egalitárius demokrácia volt mindazok számára, akik beletartoztak, de azok számára nem, akiknek ez a demokrácia akkor nem kínált semmit, vagyis megvoltak a korlátai és határai. Mindenesetre a fent vázolt társadalmi fejlődés – kombinálva azzal a ténnyel, hogy Dánia 1864 után nemzetiségileg szinte teljesen homogénné vált – teszi Dániát sajátossá. Ha viszont nincs az 1864-es vereség, ez is biztosan egészen más-képp alakult volna.

Egy magyar számára rendkívül szimpatikus, ugyanakkor – kiindulva saját történelmi tapasztalatainkból és pesszimista népkarakterünkből – hihetetlen is, hogy az 1864 utáni politikai vezetés meghirdetett programjával – „amit határainkon túl elvesztettünk, megnyerjük határainkon belül” – fel tudta rázni a dán társadalmat a vereség hangulatból. Lenyűgöző optimizmussal láttak hozzá az újkezdéshez, művelés alá vonták az addig még feltöretlen földeket Jütlandon, és valóban ekkor kezdődött meg Önöknél a tempójában még néhány európai nagyhatalmat is megszégyenítő belső progresszió és modernizációs fejlődés. Mekkora szerepük van abban a dán történészeknek, hogy az 1864-es vereség traumája nem okozott maradandó sérüléseket a dán társadalomban és az ország fejlődésében?

A dán történetírók sokat segítettek, sőt felelősséget is vállaltak a pozitív hozzáállás kialakításában. 1880 és 1960 között, amikor egyre professzionálisabbá vált nálunk a történetírás, legtöbbjük szociálliberális beállítottságú volt. Ez pedig azt jelentette, hogy bizonyos értelemben mindig racionálisak voltak, és magukévá tették a fent idézett programot. Tehát

nem voltak revanspártiak, nem nézték vágyakozva a régi térképeket, hogy milyen nagy is volt Dánia vagy Magyarország. Ezt tudatosan elfelejtették. Külpolitikailag realisták voltak, belpolitikailag építkezők és konstruktívak. Szinte mindannyian a *Radikale Venstre* párt tagjai voltak, amely többé-kevésbé mindvégig kormányon volt ebben az időszakban. 1960-ig tehát folyamatosan és közvetlenül nemzetformáló-és -építő volt a szerepük, ezt követően azonban vesztek jelentőségükből, és háttérbe szorultak a többi társadalomtudóssal szemben.

Ez mivel magyarázható?

Megváltoztak a politikai napirenden levő kérdések, már nem jelentek meg olyan erőteljesen a politikai színtéren. Ezt ellensúlyozandó viszont sokkal inkább megjelentek széles tömegek számára, rengeteg Dánia-összefoglalót, sorozatot írtak, ellentétben az irodalmárokkal és a többi társadalomtudóssal. Egyre népszerűbbek lettek, és számos példányban adták el műveiket. Tehát nem tűntek el, csak éppen megváltozott a szerepük, és ez az új szerep szintén rendkívül fontos volt. Bár számos történész dolgozott továbbra is politikai kommentátorként, tudatosan távolságot tartottak a hatalomtól, és nem vállaltak politikusi pozíciót. Korábban például Peter Munch, egy dán történész 1920 és 1940 között Dánia külügyminisztere volt, és főszerepet vitt a dán külpolitika irányításában. Ilyen ma nincs. Viszont természetesen megszólalunk, ha úgy gondoljuk, hogy valami helytelen dolog történik, ilyen volt például legutóbb Dánia 2003-as iraki szerepvállalása.

Nem veszélyes, ha valaki a politika közelében egy adott politikai célkitűzés szolgálatába állítja a történetírást? Magyarán: átpolitizálhatja a történész a történelmet?

Véleményem szerint ez nagyon veszélyes, de olykor elkerülhetetlen, viszont ha már így van, akkor arra kell törekedni, hogy ezt ne erőszakos módon tegyék. Másrészt ezt nyíltan vállalni kell, és be kell vallania mind saját magának mind az olvasóknak. De a politizálásnál még veszélyesebb, ha egy történész moralizálni kezd, mert ilyenkor a jelen normáit húzza rá a múltra. Erre jó példa, hogy nemrégiben egy az 1933–1945 közötti dán menekültpolitikával kapcsolatos programon dolgoztam. Itt őszintén bevallottam az ezzel kapcsolatos elemzésemben, hogy a jelenre vonatkozóan szeretnék a múlt történéseiből kiindulva konklúziót levonni. Persze egy történésznek nem szabad túl messzemenő következtetéseket levonni a történelemből.

Mi a véleménye arról, hogy néhány kritikus azt állítja, Ön Törökország múltjáról írt munkáival Törökország EU csatlakozása érdekében lobbizik, vagyis átpolitizálja a történelmet?

Nem politizálom át Törökország történelmét. Törökország múltjával nem egy adott politikai cél elérése érdekében foglalkozom, hanem egy elemzést írtam az Oszmán Birodalom karakteréről és európai szerepéről. Azt állapítottam meg, hogy bár egy összetett országról van szó, mégis mindenekelőtt a többi európai államhoz hasonlóan működik, és jóllehet iszlám, az európai értékek hordozója és folytatója. Ez ugyan az igazságnak csak egy része, de mégiscsak a része. Végszóként azt hangsúlyoztam, hogy Törökország történelmét nem lehet EU csatlakozásuk ellenében érvként felhasználni, nem lehet a múltjuk alapján azt állítani, hogy Törökország Európában nincs otthon. Ez persze nem jelenti azt, hogy feltétlenül csatlakozniuk kell az EU-hoz. Akik azt állítják, hogy én Törökország EU-csatlakozásáért küzdök, félreértettek. Erről viszont nem én tehetek.

Dániában jelenleg vannak párttörténészek? Értem ezalatt, hogy megvannak a politikai pártoknak a maguk történészei? Ha készítenének Önök egy történelmi filmet például Kékfogú Harald király életéről, elképzelhető lenne, hogy a film történész szakértője valamelyik politikai párt programját adná a főszereplők szájába? Nem tudom, érti-e egyáltalán, hogy mire gondolok ...

Persze, értem a kérdését, és valamennyire lehet is tudni, hogy melyik történész melyik párttal szimpatizál, de alig észrevehető módon. Vannak apró elemek ezzel kapcsolatban, mint például az a vita, hogy Dánia hány éves állam. Rólam lehet tudni, hogy nem szimpatizálok a jelenlegi kormánnyal. Kritikával illettem néhány kollégámat, akik a dán külpolitikátörténetet írták meg 700-tól napjainkig. Ők ugyanis Dánia határaitól úgy írtak a 700-as évekre vonatkozóan, mintha azok már akkor egyeztek volna a mai dán–német határral. Mikor megírtam, hogy tévednek, azt a választ kaptam, hogy baloldali orientáltságom miatt állok így a határkérdéshez. Tehát néhány apró vitában jelen lehet ez, de a történetírás itt Dániában nem vesz részt a pártpolitikában. Sőt inkább az jellemző, hogy szakmai alapon összefognak a történészek, ha kell. Két évvel ezelőtt például senki nem értett egyet azzal, ahogy a miniszterelnökünk tolmácsolta a második világháborús német megszállás alatti dán történelmet. Azt mondta, hogy Dániának nem lett volna szabad a németek előtt meghajolni, hanem harcolni kellett volna ellenük. Kevés kivétellel minden történész tiltakozott, és nem azért, mintha a miniszterelnöknek nem lett volna joga elmondani saját véleményét, hanem mert egyszerűen történelmietlen volt, amit mondott.

A mai dán történetírás helyzetét hogy látja? Van valami, amin Ön változtatna?

Bár már történt egyfajta nyitás, és jött egy új generáció, de a dán történészeknek még mindig több mint a fele csak saját országának történetével foglalkozik. Természetesen rendkívül fontos, hogy alaposan ismerjük országunk múltját, és magának a történetírásnak is a természetében rejlik, hogy nemzetállami legyen. Mindazonáltal jobban kellene ismernünk a többi ország múltját is, és úgy gondolom, hogy minden történésznek komparatív módon kellene történelmet írni. De nem elég a többi országnak egyszerűen csak a történelmét ismerni, hanem a történetírói tradíciókkal is tisztába kell jönni. Bele kell helyezkedni historiográfiájukba, ami persze nagyon nagy munka. Éppen ezért én mindig arra ösztönzőm hallgatóimat, hogy ne csak Dániával foglalkozzanak, hanem diplomamunkáikat vagy Ph.D. dolgozataikat írják Olaszországról, Nagy-Britanniáról, Kelet-Európáról, Bulgáriáról stb. Ennek ellenére még mindig a dán történelem dominál, de a legtöbb fiatal történész már európai-egyetemes történelemmel is foglalkozik.

Mit szeret legjobban a tanításban?

A vitát. Azt szeretem, ha vitatkoznak velem.

Tudósok, művészek sokat panaszkodnak arra, hogy itt, Dániában nehezen tolerálják, ha valaki kitűnik a tömegből. Ön hogy érzi magát ebben a homogén társadalomban, ahol nem illik kitűnni?

Sokkal elismertebb vagyok külföldön, mint itthon, de nem szeretnék panaszkodni. Ugyanakkor valahol meg is értem, sőt természetesnek tartom, hiszen mindig megkérdőjelezem nemzeti örökségeinket. Neveztek már hazaárulónak azért, mert az 1848-tól 1851-ig tartó első schleswigi háborút polgárháborúnak hívom, míg a többség még mindig külföldi intervenció háborúnak, vagy schleswig-holsteini felkelésnek szereti nevezni. Pedig ez polgárháború volt. De nem bánom a vitát, hiszen korábban illett mindenről egyformán gondol-

codni, nem illett egymás fejébe vágni semmit. Ma már nem ezt tesszük. Talán lassan kezünk hasonlítani egy rendes országra.

Egyetért Ön azzal, hogy kétfajta történész létezik: az egyik, amelyik egy adott periódussal foglalkozik, mélyen leásna magát a forrásokba, és kizárólag a forrásokra esküszik, míg a másik szintézisekben gondolkodik, térben és időben széles sávot ölel fel, és inkább arra van hajlamos, hogy „nagyban” gondolkodjon?

Alapjában véve igen, de attól, hogy valaki nagy szintézisekben szeret gondolkodni, rendkívül fontos, hogy minden egyes felhasznált tényt kontrolláljon. Erről a brit történész, Eric Hobsbawm jut eszembe, aki azt mondja, hogy sok történész rendszerint lemegy a mélybe, de soha nem jön vissza a fényre, míg egy másik típus a felszínen marad, lemegy, de aztán eredménnyel tér vissza. A legfontosabb tehát az, hogy bármit olvasunk, akár levéltári forrásanyagot, nyomtatott forrást vagy könyvet, és akármilyen mélyen is vagyunk, jöjjünk vissza mindig és lehetőleg válasszal. Nem csak az a fontos, hogy mi van előttem, nemcsak azt kell megtudni, hogy mi történt, hanem kérdéseket kell feltenni a múltnak, és azokra válaszokat is kell találni. Mindazonáltal mindkét történész típusra szükség van. Habár én az utóbbi csoportba sorolom magam, nagyon tiszteltem azokat, akik levéltári forráskutatás után válaszokat adnak.

Ön sokat foglalkozik térségünkkel. Bizonyára tudja, hogy még most is vannak feszültségek egyes országok között. Kiindulva a dán példából: lehetségesnek tartja a kelet-közép európai népek egymással való megbékélését? Történészként esetleg tud erre a problémára valamilyen jól bevált receptet ajánlani?

A dánok már régen keresztülmentek egy olyan hosszan tartó megbékélési folyamaton, amelyen a magyarok és szomszédjai még nem. 1920 óta egészen napjainkig az északi országok között és most már a németekkel is tudatosan elindítottak és végigvittek egy olyan folyamatot, amelynek során mindenfajta dramatizálástól mentessé tették a történelmet. Közös bizottságok vizsgálták meg a közös múlt legvitatottabb kérdéseit, és próbáltak közös álláspontokat kialakítani és egyetértésre jutni. Kiderült, hogy ez működött, és ennek is köszönhető, hogy egy mai modern dán ember már nem emlékszik a területi vitákra, vagy legalábbis megszűnt Dél-Svédországra úgy tekinteni, mint Dánia egykori részére. De ugyanakkor egy modern svéd ember sincs ennek tudatában, és nem foglalkozik azzal, hogy Svédország déli része egykor dán volt. A történelmi kibékülési folyamatnak tehát megvan az ára, és van benne rizikó, nevezetesen a történelmi múlt elfelejtése. De hosszútávon és általánosítva mégis azt mondom, hogy megéri. Elég, ha megnézzük, hogy mára már a németekkel is megbékéltünk, pedig mennyire drámai volt a közös történelmünk! És ez a kibékülés nemcsak és kizárólag a történészeknek köszönhető, hanem annak, hogy Dánia nagy gazdasági sikereket ért el, és ez nagyban hozzájárult ahhoz, hogy Németország barátságosabbá vált velünk szemben. A kicsi ország és az óriás szomszéd viszonya megváltozott. Németország sokat tett azért, hogy lebontsuk a történelem dramatizálását, és létrejöjjön a megbékélés. Ugyanakkor a dánok is sok hibát követtek el a németekkel szemben, és ezt még ma sem divat Dániában bevallani. Sőt néhány dán történész tudatosan ignorálja azt a tényt, hogy 1850-ben a dánokra nézve kedvező kimenetelű háború után a dán kormány a schleswigi németek tudatos eldánosításán munkálkodott, és nemzetiségi politikája elnyomó volt. Nem elég tehát csak a másokra várni és a másik hibáit látni, hanem a saját múltbeli tévedésekkel is tudni kell bátran szembenézni.

Ön jónéhány tanulmányt írt Kelet-Közép-Európáról és a nemzeti kommunizmus térségünkre gyakorolt hatásairól. Egy 1991-es tanulmányában megengedőbb a kommunista időszak néhány vonásával kapcsolatban, mint a kommunizmust testközelből is megismert kelet-közép-európai történészek. Pozitívnak aposztrofál néhány olyan jelenséget, mint például az országok közötti együttműködés, közös tapasztalatok és a feudális tradíciókkal való szakítás, mint a modernizációs folyamat elindításának előfeltételeit. Most, tizenhat évvel a rendszerváltás után is hasonlóképpen látja?

Arra próbáltam felhívni a figyelmet, hogy a kommunista időszak nem csak a Szovjetunió általi totalitárius elnyomást jelentette. Persze mindenekelőtt azt jelentette, de ugyanakkor elő is segítette a nemzeti tudat fejlődését. A nemzeti kommunizmus időszaka fontos periódus volt a nemzeti államok fejlődésében. Nem lehet ezt az ötven évet egyszerűen zárójelbe tenni, mintha ezen időszak alatt mélyfagyasztóban lettünk volna, mert ez az 50 év is a történelem részét képezi. Ugyanúgy kell foglalkozni vele, mint más történelmi korszakokkal, és biztos vagyok benne, hogy Kelet-Közép-Európában is felfedezik majd egyszer, hogy ez az időszak fontos fázisa volt a nemzetállami fejlődésnek. Ez különösen érvényes Lengyelországra, amely igazából a diktatúra alatt vált nemzetállammá. Ezek történelmi tények. Ezzel mindazonáltal nem azt akartam mondani, hogy a kommunizmus jó dolog volt, vagy az akkori állam jó volt, hanem megpróbáltam leírni az eredményeket és rámutatni, hogy ezek is a nemzeti történelem részét képezik. Túl kevés idő telt még el ahhoz, hogy ebben a kérdésben egyetértés szülessen. Az ezzel kapcsolatos ellentétek nyilvánvalóak a jelenlegi Magyarországon, mint ahogy a mai Lengyelországban is, és ezt nem könnyű kezelni. De történészként meg kell próbálni leírni, hogy mi történt, és csak azután ítéletet mondani. Tipikus probléma Kádár János megítélése. Ő egyrészt áruló volt, elárulta Rajkot, kivégeztette Nagy Imrét, másrészt viszont próbálta védeni a magyar nemzeti érdekeket, a magyar lakosságot a szovjet rendszerrel szemben egy nagyon nehéz időszakban. A jövőben sokkal objektívebben lehet majd őt megítélni, mint most.

Csak Ön tekint megengedőbb módon, illetve objektíven a kommunizmus néhány vonására, vagy ez Skandinávia többi történészére is jellemző?

Nemcsak én látom így. Ugyan nem sokan foglalkoznak nálunk ezzel, de kijelenthetem, hogy a skandináv történészek egészére jellemző ez a látásmód, hiszen mi távolságot tudunk tartani, mert nem voltunk közvetlenül érintettek. Sőt vannak, akik szerintem túl messze mennek, egyrészt vagy mert maguk is kommunisták voltak, vagy pedig nem jártak ezekben az országokban. Én viszont majdnem az összes volt kommunista országot bejártam. Tanultam hat hónapig Lengyelországban, voltam több hónapot Romániában, Bulgáriában, Csehszlovákiában, és láttam, tudtam, milyen volt ott az élet. De emellett történész szemmel is körülnéztem. Itt, Dániában főleg a volt NDK-ra tekintettek pozitívan. Sok dán érezte közel magához az ottani rezsimit, és néhányan nem is tartották visszatetszőnek, ami ott zajlik, hiszen sok hasonlóságot véltek felfedezni Dánia és Kelet-Németország között. Ezt a hasonlóságot számos nyugat-német is megerősítette, hiszen hasonlóknak látták a szociális ellátórendszert, az óvodákat, a szociális államot, mentalitást, és a dán Olsen-banda film is hatalmas sikert aratott az NDK-ban. Sokan azt mondták, hogy tulajdonképpen mi is kommunisták vagyunk.

Ön számos kelet-európai történész tollából kikerült munkát olvasott, és számos itteni konferencián vett részt. Lát valami speciális „történészvonást”, történetírói sajátosságot, amely csak a mi térségünk történetíróit jellemzi?

Nem, nem hiszem, hogy lenne ilyen. Attól eltekintve, hogy a volt kommunista országokban sok volt a párttörténész, a pártnak elkötelezett kommunista pártkatona, inkább az tűnt fel, hogy milyen sok mindenben hasonlítunk egymáshoz. Van olyan magyar kolléga, akivel például sok rokon vonást említhetek, például mindkettőnket az 1868-as év formált és alakított. Míg Nyugat-Európában 1968-hoz az egyetemi lázadás kapcsolódik, addig Kelet-Európában ezt az évet elsősorban a szovjet elnyomással szemben kitört csehszlovákiai, prágai felkelés határozta meg. Tehát szinte párhuzamos élményeink vannak, alapjában véve ugyanazt a tudományos képzést kaptuk, és hasonló a beállítottságunk. Ez persze nem jelenti azt, hogy a térség történéseivel ne lennének olykor vitáink – persze nagyon baráti hangvételben –, hiszen minden történész olykor visszatér saját nemzeti pozíciójába, és onnan kiindulva másképp ítéli meg vagy értékeli a történéseket.

Úgy tűnik, hogy Ön előszeretettel alkalmazza az ún. kontrafaktuális hipotézist, a „mi lett volna, ha ...” kérdés feltevését mint történeti kutatási eszközt. Ezzel él akkor is, amikor azt vizsgálja, hogy törvénytörő volt-e a Habsburg Monarchia felbomlása. Nem klasszikusan „történelmietlen” dolog arról beszélni, hogy „mi lett volna ha” ...?

Monarchia-párti vagyok, mert ami utána jött – a két világháború utáni időszak, majd a kommunizmus –, az sokkal rosszabb volt, mint a Monarchia. Sokak számára a Monarchia sokkal fényesebb, sokkal toleránsabb időszak volt, és akkor gyorsabb volt a gazdasági előrelépés is. Nem vagyok túl nagy barátja a nemzetállamoknak, amelyek 1918–1920 között jöttek létre, amelyek tulajdonképpen nem is nemzetállamok, hanem nemzeti többségi államok voltak, és amelyek mindegyikében aztán diktatúrák alakultak ki. Ezért nem gondolom, hogy a nacionalizmus közvetlen előrelépést jelentett volna. Ausztria kiformálódhatott volna föderális irányba is, hiszen voltak ilyen irányú próbálkozások. Persze nem mindegy, hogy az ember a kettős monarchia osztrák vagy magyar részéről beszél. A magyar politikai elit ugyanis sokkal elnyomóbb volt a többi nemzetiséggel szemben, mint az osztrák, hiszen kőkemény magyarosítási politikát vittek végbe. Nagyon nagy hiba lenne magyar részről szemet hunyni e fölött. Úgyhogy inkább a ciszlajtán birodalomfélről van szó, nem a magyarról, amikor a föderáció lehetőségét vizsgáljuk. De igenis lényeges kérdés, hogy eleve halálra volt-e ítélve a Habsburg-birodalom. Az I. világháború alatt ugyanis nem volt adott dolog, hogy itt majd nemzetállamok alakulnak. Ami pedig a tényekkel szembeni hipotézist illeti, minden történésznek csak javasolni tudom ennek használatát. Ennek komoly hagyománya van, és Robert Kann nevét szeretném itt megemlíteni. Egy egyetemen tanítottam vele és az összes könyvét ismertem. Kidolgozott, külön műfajt képez már a „mi lett volna, ha ...” kérdés feltevése. Bár a tényekkel szembeni hipotézis spekulatívnek tűnik, én úgy gondolom, hogy az ember, amikor megírja a történelmet úgy, amint az történt, tulajdonképpen visszautasítja azt, hogy más folyamatok is bekövetkezhettek volna, azaz valójában maga is kontrafaktuális módon ír, anélkül, hogy tisztában lenne vele. Ugyanis leírja, hogy úgy történt, amint történt, mert ennek így kellett történnie. Nekem erre az a válaszom, hogy nem. Ezt csak akkor mondhatjuk ki biztosan, ha már minden más lehetőséget is megvizsgáltunk és megismertünk. Ezért azt gondolom, hogy ez jó munkamódszer a történészek számára. Ugyanakkor persze nem jelenti azt, hogy a történelmet a tények ellenében kellene írni, de mindig gondolni kell arra, hogy vajon szükségszerűen történt-e az, ami történt. Igen is tudományos dolog továbbgondolni azon túl, hogy mi történt. Ez persze veszélyekkel is jár, mert könnyen el lehet veszni a spekulációkban, másrészt az ember könnyen nosztalgikussá válhat.

Ön nemcsak a Habsburg Monarchia esetében monarchia-párti, hiszen egy helyen azt írta, hogy a demokrácia sokkal jobban fejlődik, és nagyobb biztonságban van az alkotmányos monarchiákban, mint a köztársaságokban. Részben azzal indokolta kijelentését, hogy míg egy alkotmányos uralkodót születése pillanatától fogva arra szocializálnak, arra nevelnek, hogy a nemzeti egység szimbóluma legyen, a köztársaságokban jó, ha sikerül négyévente felkutatni olyan köztársasági elnöknek való személyt, aki csak egy kicsit korrupt, vagy legalább hajlandó erőfeszítéseket tenni a pártsemlegesség látszatának fenntartására. Kelet-Közép-Európát is megfelelő „terepnek” tartaná az alkotmányos monarchiák számára?

Félig komoly-félig vicces volt az ezzel kapcsolatos állásfoglalásom. Nekünk mindig is nagyon jó tapasztalatunk volt a királyi házzal, és hasonló a helyzet Norvégiában, valamint Svédországban is. Spanyolországban is nagy előnyt jelentett ez az államforma, különösen egy nehéz átmeneti időszakban. Bár kísérleteztek ezzel Bulgáriában is rövid ideig, úgy gondolom, Magyarországon, Romániában stb. nincs erre lehetőség, hiszen a Habsburgokig kellene visszanyúlni. Közép-Európában ez nem működne, hiszen ott a királyokat soha nem fogták fel nemzetinek, hanem németnek vagy osztráknak. Bár kétségtelenül ezt írtam, azért királyi hatalom nélkül is működhet a demokrácia.

Van olyan eredménye, amire igazán büszke, amikor különösen úgy érezte, hogy jó pályát választott?

2006 márciusában jelent meg angolul a *National Identity and the Varieties of Capitalism* című tanulmánykötet, amely a dán utat, a dán sikert és dán tapasztalatokat elemzi és mutatja be. Magyarozatát adja mindannak, ami jól működik Dániában. Ezt a munkát nem elsősorban történészek olvassák, hanem társadalomkutatók, közgazdászok, szociológusok valamint politikusok, és nem kizárólag Európában, hanem Ausztráliában és Új-Zélandon is. Talán a közép-európaiak számára is érdekes lehet, hiszen az itt megjelent tanulmányomban fogalmaztam meg a dán modell sikerének „titkát”, amelyet a térség országaiban többször is próbáltak imitálni vagy megvalósítani. Úgy érzem, hogy történészként ezzel jutottam el legmesszebbre, hiszen magyarázataimmal egyrészt új összefüggésekre tudtam rávilágítani, másrészt át tudtam lépni a szakma keretein túlra, és sikerült egy nagyobb közöniséget is megszólítani. Azt hiszem, egy történésznek ez adja a legtöbbet, és számomra is ez a legfontosabb.

Köszönöm a beszélgetést és további eredményes munkát kívánok!

Az interjút készítette: RAÁB RENÁTA